

Spår av örlogsskeppet Vasa mellan Kastellholmen och Djurgården

Arkeologisk besiktning

Uppland, Stockholms kommun, Stockholms ström

Patrik Höglund

Statens maritima museer

Marinmuseum/Naval Museum
Sjöhistoriska museet/Maritime Museum
Vasamuseet/Vasa Museum

Stumholmen
371 32 Karlskrona
Tel 0455 359 30 00

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.maritima.se
www.vasamuseet.se
www.marinmuseum.se
www.sjohistoriska.se

© 2008 Statens maritima museer
Arkeologisk rapport 2008:4
ISSN 1654-4927

Kart- och ritmaterial Författaren.

Layout Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild Multibeam-bild med spår av Vasas förflyttning. Kartdata: Kent Lögdberg/Sjöfartsverket.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2008.

Kartor Godkända ur sekretess-synpunkt för spridning Dnr: 010305-07-17508, 2007-12-03.

Innehåll

Innehåll	3
Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte och potential	7
Arkeologisk potential	8
Genomförande	9
Resultat	10
Slutsats	11
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13

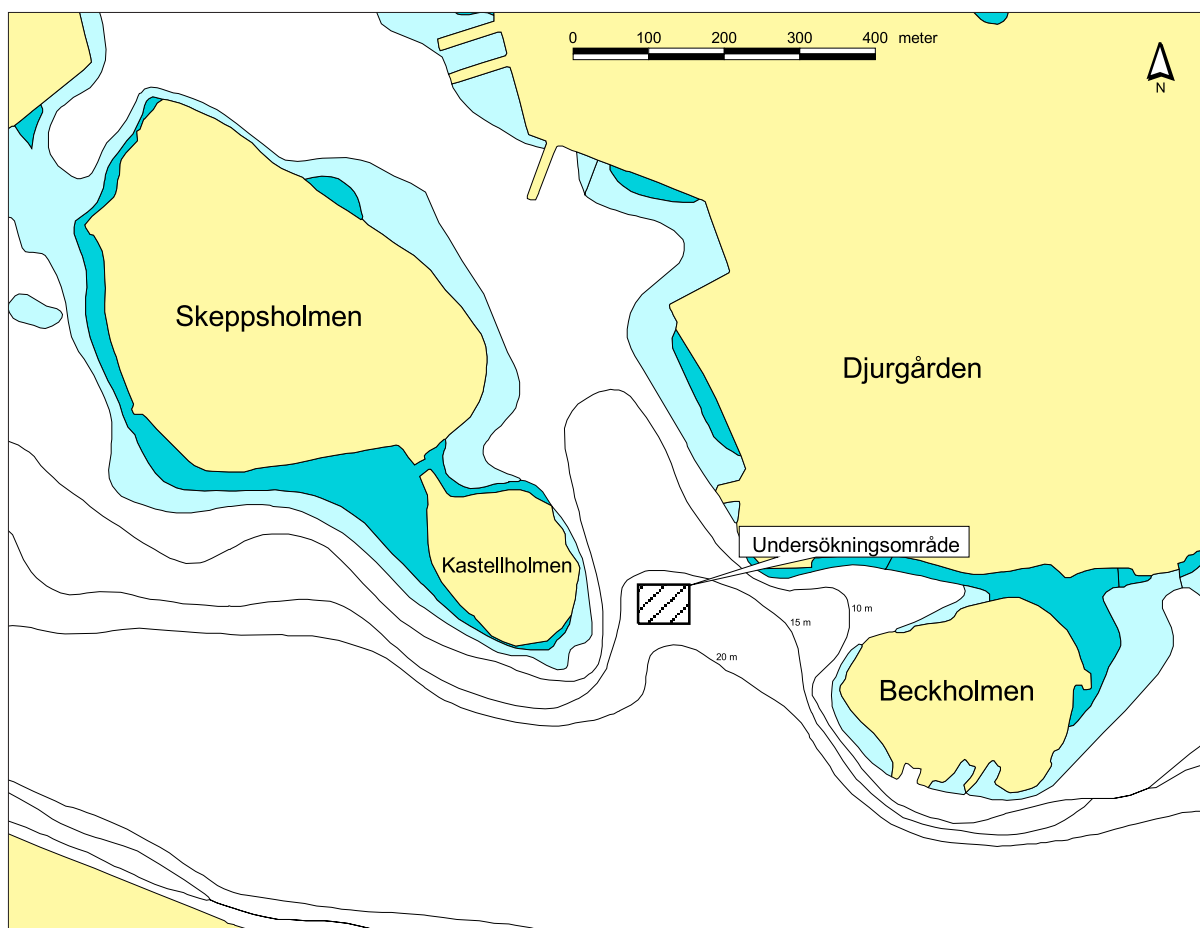

Fig. 1. Undersökningsområdet. Skala 1:10 000.

Sammanfattning

I april 2006 utförde Statens maritima museer en arkeologisk besiktning av Kastellholmsgropen, belägen på 15–19 meters djup mellan Kastellholmen och Djurgården på Stockholms ström. Syftet med undersökningen var att fastställa om material från örlogsskeppet *Vasa* fortfarande fanns på platsen. Undersökningsområdet avsöktes okulärt samt sonderades av dykande arkeologer. På botten i området syntes avtryck av *Vasa*, särskilt efter babordssidan (mot Kastellholmen). Efter denna sida påträffades spår av de arbeten som bedrevs på fartyget 1959–1961 inför bärgningen. Spåren bestod av sprängsten, pluggar för tätning av skro-

vet, tappade släggor samt spridda timmer och plankor. Här påträffades även konstruktionsdelar från *Vasa*; en märsstötta samt en relingsstötta. Märsstöttan samt en plugg bärgades. Avtrycket efter styrbordssidan var otydligare, men delvis skönjbart. Inget avtryck av akter- eller förskeppet kunde iakttas. Dock påträffades, i det område där akterskeppet bör ha legat, två grova plankor vilka möjligen kan tillhöra *Vasa*. Det finns goda förutsättningar för att vid en grundligare undersökning av området påträffa fler konstruktionsdelar som ytterligare kan komplettera *Vasa*, samt användas för konserveringsforskningen kring skeppet.

Inledning

Sjöfartsverket utförde under 2001 på Statens maritima museers uppdrag en multi-beam/ekolods-avsökning av området kring *Vasas* förlisningsplats. Resultatet visar topografin i området söder om Beckholmen samt västerut från detta till området mellan Kastellholmen och Djurgården. Bland annat syns den grop utanför Beckholmen där *Vasa* vilade 1628–1959 samt de gropar som bildades då *Vasa* flyttades innan den slutgiltiga bärgningen 1961. Hösten 2005 utförde Statens maritima museer en arkeologisk efterundersökning av ett 18 m² stort område vid Vasagropen. Syftet med undersökningen var att genom provschakt försöka fastställa om material från *Vasa* fanns kvar på förlisningsplatsen. Undersökningen skall dessutom utgöra ett underlag för svavelforskningen och den kulturhistoriska forskningen kring skeppet. Schakten blev närmare två meter djupa och totalt 36 m³ sediment grävdes bort. Inga fynd av föremål som med säkerhet kunde relateras till *Vasa* gjordes dock och det kunde konstateras att platsen föreföll väl undersökt under 1950- och 1960-talen (Höglund 2007).

Kastellholmsgropen är den sista i den serie gropar som bildades då *Vasa* i flera etapper under augusti och september 1959 flyttades från den ursprungliga förlisningsplatsen vid Beckholmen upp mot Kastellholmen. Fartyget låg på platsen mellan september 1959 och april 1961. Här utfördes omfattande arbeten för att täta fartyget inför bärgningen och mängder av föremål – bland annat de flesta kanonlavetterna från övre batteridäck – togs upp för att lätta skeppet. I början av april 1961 flyttades fartyget ytterligare nästan 100 meter västerut, närmare Kastellholmsviken och platsen för slutlyftet den 24 april (Fälting 1961:108).

Syfte och potential

Syftet med undersökningen var att genom okulärbesiktning och sondering fastställa om fyndmaterial från *Vasa* finns på platsen.

Fig. 2. Sprängsten vid kanten av Kastellholmsgropen. Foto: Jens Lindström/Statens maritima museer.

Arkeologisk potential

Vasa stod på botten med fören pekande i nordvästlig riktning in mot Nybroviken. Som *Vasa* ser ut i dag saknas ett antal större objekt, särskilt från babordssidan, bland annat:

- En hörnstolpe från övergången mellan babordssidan och akterspegeln. Motsvarande pendang på styrbordssidan är en 4,9 meter lång hörnstolpe med fyndnummer 00228.
- En stor krigarfigur strax för om övre batteridäcks förligaste kanonport. Motsvarande pendang på styrbordssidan är en 2,55 meter lång krigarskulptur med fyndnummer 23007.
- En kranbalk strax för om ovan nämnda krigarfigur. Motsvarande pendang på styrbordssidan är en 4,93 meter lång kranbalk med fyndnummer 20217.

Under 1600-talet bärgades mellan 54–60 av de 64 kanonerna. I modern tid har endast tre påträffats. Det saknas alltså minst en kanon, troligen en 3-pundig, som eventuellt kan finnas i området runt gropen. I det tillvaratagna lavettmaterialet finns bara ett fåtal delar till en lavett till en mindre kanon. Det kan finnas möjlighet att påträffa delar till flera mindre lavetter

1962 – året efter bärgningen – fanns planer på att undersöka Kastellholmsgropen och området kring denna, eftersom det ansågs viktigt att tillvarata eventuella lossnade delar. Troligen genomfördes aldrig dessa planer utan man fokuserade årets insats på det bärgade skeppet. När dykningarna återupptogs 1963 prioriterade man förlisningsplatsen utanför Beckholmen, där man visste att mängder av delar från fartyget fanns kvar (Claus 1986:238).

Genomförande

Undersökningen utfördes av dykande arkeologer under perioden 2006-04-04–2006-04-06.

Arbetet genomfördes individuellt med luftförsörjning och kommunikation från ytan, så kallad navelsträng. Undersökningsområdet bojades ut i sina fyra hörn och plastkättingar lades på botten för att avgränsa detta. Läget där för- och akterskeppen bör ha befunnit sig bojades även de ut och en plastkätting lades mellan dessa. Under-

sökningsområdets utbredning omfattade cirka 60×30 meter och vattendjupet varierade mellan 15–19 meter. Botten bestod av ett övre lättflyktigt sedimentlager om upp till 0,2 meters tjocklek. Därefter vidtog ett fastare gyttjelager. Undersökningsområdet videofilmades och intressanta objekt positionsbestämdes med GPS samt fotografierades.

Fig. 3. Relingsstötta. Foto: Jens Lindström/Statens maritima museer.

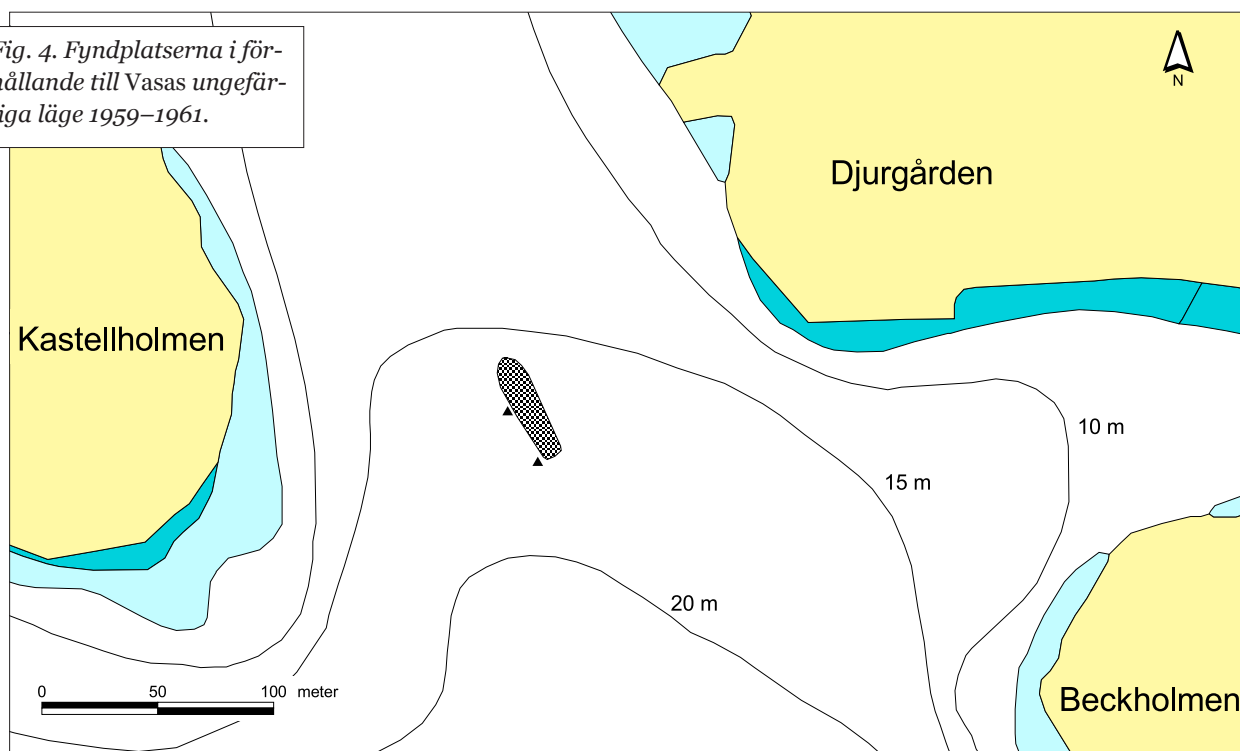
Resultat

I områdets västra del påträffades svaga avtryck av *Vasas* babordssida samt spår av förberedelserna inför bärgningen i form av bland annat dumpad sprängsten samt tappade tätningspluggar och släggor. I området påträffades även konstruktionsdelar av själva fartyget. Ett mindre timmer påträffades med en längd av 437, bredd 113 och tjocklek om 50 millimeter. Timret har spår längs sidan i den smala delen och ett urtag i den smala änden. Sannolikt rör det sig om en mässtötta. I samma område påträffades även ett större timmer som stack upp ur sedimenten som hade en bredd och en tjocklek av cirka 180 millimeter. Timret är svagt böjt med tre klinkhak synliga på den kortare långsidan, och är troligen en relingsstötta.

I linje mellan de troliga positionerna för för- och akterskeppet syntes svagt och ställvis avtryck

av *Vasas* styrbordssida. Själva botten av gropen är delvis täckt av nedflutet lätt material såsom löv och aluminiumburkar. Inga säkra observationer avseende avgränsning av för- och akterskeppen kunde göras, men i området för det sannolika läget för akterskeppet påträffades två plankor stående snett upp ur sedimenten. Planka 1 hade en synlig längd av 1500, en bredd av 28 och en tjocklek om 4 millimeter. Planka 2 hade en bredd av 380 millimeter. För att avgöra en säker vasaproveniens på material som plankor och timmer av olika slag, krävs att materialet kan dendrodateras på ett tillfredsställande sätt – det vill säga helst ha ytved och ett tillräckligt stort antal årsringar kvar. Plankorna bedömdes som möjliga att datera. Mässtötan samt en tätningsplugg bärgades.

Fig. 4. Fyndplatserna i förhållande till *Vasas* ungefärliga läge 1959–1961.

Slutsats

De bägge påträffade stöttorna har sannolikt legat på *Vasas* däck men fallit av i samband med de bärgningsförberedande arbetena. Märsstötan har tillhört riggen och ursprungligen suttit i en av fartygets märskorgar. Vid ett studiebesök ombord på *Vasa* kunde det konstateras att relingsstötan sannolikt suttit på fartygets babordssida på övre däck akter om stormasten.

Den dokumentation som finns tillgänglig avseende 1950- och 1960-talens bottenundersökningar är bristfällig, men sannolikt har man varit medveten om att delar av fartyget har lossnat under förberedelserna för bärgningen, och planerat att bärga dessa 1962. Detta blev troligen aldrig gjort (Claus 1986:238) och prioriteringen låg därefter på själva fartyget och de mängder av fyndmaterial man visste låg kvar på förlisningsplatsen vid Beckholmen. Intressant att notera är att efter flyttningarna av *Vasa* konstaterar dykarbasen Fälting att de enda skador man kunde upptäcka var: "något

slags skavsår på sidorna och en och annan bruten relingsstötta om babord, där brokarna legat an hela sidan upp". Han nämner också att sprängsten vältrats ut genom kanonportarna när man arbetat med att lätta fartyget (Fälting 1961:85 ff). Sprängstenen hade troligen hamnat på *Vasa* när Gustav V dockan på Beckholmen byggdes under 1920-talet.

Undersökningen har utförts under en mycket begränsad tid. Två konstruktionsdelar som med stor sannolikhet kan sägas ha tillhört *Vasa* påträffades. Ytterligare två kan möjligen komma från fartyget. Det finns goda förutsättningar för att vid en grundligare undersökning av området påträffa ytterligare delar som kan komplettera *Vasa* som hon ser ut i dag. Detta har bland annat arkeologiska, konstvetenskapliga och publika värden. Fyndmaterialet kan även utgöra ett underlag för konserveringsforskningen kring *Vasa*.

Fig. 5. Märsstötta.
Foto: Patrik Höglund/Statens
maritima museer.

Referenser

Tryckta referenser

- Claus, G. 1986. *Wasas historia 1956–1964*. Vasa-studier. Stockholm.
- Fälting, P-E. 1961. *Med Vasa på Strömmens botten*. Stockholm.
- Hafström, G. 1958. Äldre tiders bärgningsarbeten vid vraket av skeppet Wasa. *Tidskrift i sjöväsendet nov. 1958*. Stockholm.
- Hafström, G. 1959. *En bok om skeppet Wasa*. Stockholm.
- Hallvards, B. 1964. Pusslet Wasa, i *Tidskrift i sjöväsendet*. September.
- Kvarning, L-Å. & Ohrelius, B. 1990. *Vasa, kungens skepp*. Stockholm.

Otryckta referenser

- Bjerkéus, M. & Flodén, T. 2003. *Vasagropen. Bottenkartering utanför Beckholmen 2002*. Rapport. Institutionen för Geologi och Geokemi. Stockholm.
- Cederlund, C-O. 2003. *Den arkeologiska verksamheten kring Vasa 1956–1967, del I*. Opublicerad utredning. Statens maritima museer.
- Cederlund, C-O. 2003. *Den arkeologiska verksamheten kring Vasa 1956–1967, del III*. Opublicerad utredning. Statens maritima museer.
- Höglund, P. 2007. *Arkeologisk undersökning av området vid örlogsskeppet Vasas förlisningsplats*. Arkeologisk rapport 2007: 2. Statens maritima museer.
- Statens maritima museers arkiv. *Vasagropen*. Pärm med uppgifter kring undersökningarna 2001–2003. (Anteckningar, korrespondens, dykrapporter etc.).
- Wendel, P. 2003. *Från örlogsskepp till vrak, Vasa och site formation process*. Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi. Södertörns högskola.

Tekniska och administrativa uppgifter

Statens maritima museers dnr: 1149/05-51
Länsstyrelsens dnr: 431-06-20313
Statens maritima museers projektnummer:
47125
Statens maritima museers projektledare: Patrik
Höglund, Statens maritima museer
Fältansvarig: Patrik Höglund
Orsak till undersökningarna: forskning
Uppdragsgivare: Statens maritima museer
Undersökningstyp: provtagning
Undersökningstid: 4–6 april 2006
Plats: Kastellholmen, Stockholms ström
Kommun: Stockholms kommun
Län: Stockholms län
Landskap: Uppland
Fornlämningsnummer: 103, Stockholms stad
Koordinatsystem: RT 90 (2,5 gon V)

Positioner undersökningsområdet

	X	Y
Und. omr NV	6580174	1630239
Und. omr SV	6580112	1630262
Und. omr NO	6580187	1630270
Und. omr SO	6580128	1630293

Gropens position

För: 6580175/1630255,
Akter: 6580125/1630275
Relingsstötta samt märsstötta:
6580149/1630253
Plankor: 6580127/1630266

Vattendjup

15–19 meter.

Fynd från *Vasa*

En märsstötta.

Fynd från Vasabärgningen

En träplugg.

Deltagarförteckning; Statens maritima museer

Patrik Höglund
Jens Lindström